

RESTAURERING I TIDEN

Restaurera? Reparera? Renovera? Rekonstruera? – Riva? *Fallet Gula villan, Överjärva gård*

På våren 2002 startade restaureringen av "Gula villan" på Överjärva Gård i Solna norr om Stockholm. Den siste hyresgästen hade flyttat ut sex år tidigare. Huset hade då förfallit under många år och knappt sett något underhåll det senaste halvsekle.

Man kunde se himlen när man stod i källaren. Förfallet hade gått så långt att huset användes som studieobjekt vid mögel- och svampkurser. Men "rivningskåkar" som vid en första anblick inte går att rädda kan oftast repareras med relativt enkla traditionella metoder.

Men det blir många och svåra avvägningar. Vad skall sparas och vad kan rivas? Vad måste rekonstrueras? Vilken tidsepok skall framhävas?

Det är viktigt att alla beslut föregås av en kulturhistorisk värdering. Vari ligger byggnadens eller byggnadsdelens värde? Då och då krockar dessa värden med verkligheten, såvida det inte är frågan om en rent museal byggnad. Slutresultatet blir i bästa fall ändå en byggnad som, med väl underbyggda avvägningar, har en sann historia att berätta.

Nu är husets exteriör restaurerad. Denna säsong kommer turen till interiören som kommer att fordra många beslut och åtgärder, berättar här INGVAR HEDENRUD i text och bild.

Gula villan i sin glans dagar med gårdsfolket samlat och vagnen framkörd. Foto omkring 1900.

SKULLE DET GÅ att rädda detta hus med bibehållen identitet och ändå ge det en ny funktion som restaurang?

Rötskadorna i huset var omfattande. Man kunde stå i källaren och se himlen rakt igenom husets två våningar. Flera av rummen var farliga att överhuvudtaget gå in i på grund av rasrisk. Här frodades hussvamp, mögelticka, källarsvamp och husbock. Den sista tiden höll man till och med kurser om svamp- och insektsangrepp i byggnaden. Det perfekta studieobjektet!

Det mesta av färgen på fasaderna hade flagnat. Den fina glasade verandan i två våningar hade satt sig tjugo centimeter. Tillbyggnaden mot norr var helt rutten. Den fina snickarglädjen i fönsterbröstningar och takfot som huset tidigare haft hade skalats av.

Vårt besväret?

Uppdraget började med två raka frågor: Är huset möjligt att restaurera, och är det värt besväret? Det fanns allvarliga funderingar på att riva huset vilket med tanke på omständigheterna inte är så konstigt.

Vi började med en teknisk genomgång av byggnaden från källare till vind, öppnade golv och tog av en del panel för att undersöka stommen. Det mesta var i förvånansvärt gott skick. Vattnet hade runnit rakt igenom huset och vidare ner i marken och skadorna var därför begränsade till vissa platser. Boven i dramat var takets vinkelrännor i plåt, som hade rostat sönder.

Samtidigt gjorde vi en kulturhistorisk värdering. Finns det någon anledning att lägga ner så mycket tid och arbete på ett hus i det

här skicket? På sekelgamla fotografier ser man vilken vacker byggnad detta har varit, med omfattande snickarglädje, glasad veranda i två våningar och målad i fem olika kulörer. I de flesta rummen står kakelugnarna kvar; bara kompletterade med fotogenkaminer någon gång på femtiotalet. Flera rum har dekormålade tak, varav det finaste i nedre salen upptäcktes under den inledande undersökningen. Köket är i det närmaste oförändrat sedan sekelskiftet, med pärlspont, låga bänkar och väggfasta skåp. Till och med diskbänken med marmorskiva och ho med endast kallvatten finns bevarad och användes ända tills den siste hyresgästen flyttade.

Byggnaden är en del av en större gårdsbildning med vinterträdgård, orangeri, stall, statarmuseum, café och lador. Här bedriver

Solna stad verksamheter med anknytning till natur- och kulturmiljövård. Nyligen har det också öppnat en byggnadsvårdsbutik i privat regi på gården och nu senast har Fibar (branschförening för byggnadsvårdsföretag) flyttat hit. Gula villan är gårdens huvudbyggnad, vilket gör den viktig att ha kvar.

Restaurering i etapper

I den första etappen som nu genomförts har timmerstommen och byggnadens yttre åtgärdats. Den utvändiga panelen kläddes av så att skadat timmer kunde bytas. Bjälklagen i några av rummen fick helt eller delvis göras nya. Södra och östra väggen hade en del skador av husbock. Skadorna reparerades genom halvsvulning (yttre halvan av skadade stockar byttes). I det fall där det fanns hus-svamp byttes timret med en halvmeters marginal. Vi bedömde att det inte finns någon anledning till oro för att hussvampen skall komma tillbaka; den har inte tillgång till vatten (alla läckor är åtgärdade och byggnaden har torkat ut) och alla angrepp är borttagna.

Den sneda verandan restes med domkrafter och fick delvis ny grund. Alla fönsterbågar i verandan hade format sig efter sättningarna och fick plockas isär och anpassas till en mer vinkelrät tillvaro.

Övriga fönster tog hantverkarna med sig hem till Ljusdal och renoverade över vintern. På några ställen hade fönstren bytts ut till moderna perpektivfönster. Dessa ersattes med nytillverkade kopior av ursprungsfönstren.

Fasaderna på Gula villan hade inte målats sedan femtiotalet men var förvånansvärt intakta. När panelen var nertagen togs all färg bort och träet grundades med linoljefärg innan den åter spikades upp och ströks ytterligare två gånger med linoljefärg.

Det var ett omfattande arbete att rekonstruera den gamla färgsättningen. Efter otali-

ga skrapprover och åtskilliga provstrykningar målades byggnadens yttre i fyra olika brungula kulörer.

Hantverket utfördes av Öhmans Byggnadsvård från Ljusdal i Hälsingland, en entreprenör med mycket stor erfarenhet av den här typen av arbeten.

Rekonstruktioner

Frågan om rekonstruktioner är alltid känslig. Skall senare tillägg respekteras eller tas bort. Huset har haft tegeltak under de senaste decennierna. På bilderna från sent artonhundratalet såg det dock ut att ligga ett listtäckta papptak. Arkivhandlingarna berättade också att huset ursprungligen haft Munksjöpapp som taktäckning.

Några listtäckta papptak finns knappast kvar i denna del av landet så det var lockande att återskapa detta. Det är också ett tidstypiskt material för det sena artonhundratalet. Att lägga en gammaldags lumppapp som måste tjäras vartannat år kändes inte realistiskt av ekonomiska skäl. Huset är kommunägt och måste kunna förvaltas på ett någorlunda rationellt sätt.

Det fick bli en kompromiss: modern svetsbar papp med svart skifferkross, men lagt med trekantslister och fotränna i trä precis som på bilderna. När entreprenaden väl satte igång visade sig det gamla papptaket till stor del ligga kvar under teglet och kunde användas som förlaga. Mycket riktigt var det papp från Munksjö, med tjocka lager tjära krackelerad som elefanthud.

En annan rekonstruktion som gjordes gällde den borttagna snickarglädjen runt taket och i fönsterbröstningarna. Den var viktig för husets uttryck, inte minst takdekoren är en av husets stora poänger. Takdekoren fick återskapas från de något suddiga arkivbilderna. I fönsterbröstningarna var spår i den gamla färgen till stor hjälp.

På taket lades en modern svetsbar takpapp. För att efterlikna gamla tjärad papp utan skifferkross i ytan valdes en papp med svart skiffer. Resultatet blir ett tekniskt mycket bra tätskikt som håller i många år. Pappen får förstås inte riktigt samma utseende och det blir inte helle långa rader av pappspik längs alla kanter. Snickarglädjen i takfot had helt enkelt sågats bort och fick rekonstrueras från äldre foton.

Den avklädda timran får nytt friskt timmer. Lagningar gjordes med ti som fått torka i två år. Panelen kunde sedan återmonteras med den ursprungliga smidda spiken.

När den förenklade dekoren i fönsterbröstningarna togs bort kunde färgspåren efter den ursprungliga snickarglädjen användas som mall rekonstruktionen.

Bilden till höger: Verandan är en pärla. Formerna accentueras av den kiga färgsättningen och de omväxlande klara och blåstrade glasen. Träpan är högst tillfällig och kommer ersättas då all "byggtrafik" upphört

Nästa etapp

Invändigt blir det svårare. Där skall en restaurang in med alla sina tekniska krav på diskrum, kylrum, god arbetsmiljö etc. Det blir troligen så att vissa rum får "offras". I de publika rummen kommer de kulturhistoriska kraven att vara lika höga som utvändigt. Men även här måste det till handikappanpassad toalett och möjlighete för alla att ta sig till övervåningen samt uppför trappan till huvudentrén.

Det blir en fullständig renovering av alla ytskikt, ny el och vvs. Tapetprover har tagits i alla rum och kommer att användas som mall för nyttillverkning. Förhoppningsvis kan vi också rekonstruera de dekormålade taken. Vi ska också tillgodose krav på tillgänglighet (hiss?), toaletter och bereda plats för ett helt restaurangkök.

Parallellt gör vi nu en restaurering av den unika vinterträdgården strax bredvid. Denna är uppförd samtidigt som huset, i samma stil med samma kulörer och liknande snickarglädje. Det blir ett vackert par.

Ingvar Hedenrud är byggnadsantikvarie och arbetar på Restaurator AB. Överjärva Gärd ligger i Solna och är öppet för allmänheten. www.overjarvagard.se Tel. 08-855571.